

**aprenent amb persones adultes: educació permanent i novació,
ciutadania, democràcia i apoderament de les dones**

Quaderns d'Educació Contínua

**aprenent amb persones adultes: educació permanent i novació, ciutadania,
democràcia i apoderament de les dones**

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Marta Malet Carol, Mila Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián, María Gabarda Riofrío, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piorgiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piusi (UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra † (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo

(UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Licinio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel † (MSU), Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedetto (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Júlia Haba Osa (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA), Eduardo Carbonero Martínez (epAlv), Magdalena Balle Garcia (CEPA Son Canals, Illes Balears), Maira Tavares Mendes (Universidade Estadual de Santa Cruz, UESC)

Correcció i traducció
Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació
gap

Quaderns d'Educació Contínua ☆ 51

Primavera 2024 • 18 €

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: Aprenent amb persones adultes

Autor: persones anònimes

Tècnica: Pigments sobre roca

Dimensions: ?

Any: ?

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

Sumari

editorial

carpeta

El feminisme com a eina epistemològica i pedagògica

Inmaculada Verdeguer Aracil i Sandra Obiol-Francés • 7

Repensar l'educació de adults: una forma d'enfortir la democràcia en temps de crisi

Francesco Vittori i Mattia Falser • 20

Decolonitzant l'Educació de Persones Adultes des de l'Aprenentatge Servei basat en l'art

Auxiliadora Sales i Ciges • 36

Els objectius de desenvolupament sostenible i la universitat com a eines de resistència i transformació per a les dones Khmer Krom

Julia Haba Osca • 51

contínua

Perspectives feministes i ecofeministes dels sabers pedagògics per a imaginar la transició eco-social

Antonia De Vita • 63

persones, territoris i experiències

Aprenent amb Alicia Gil Gómez: Gènere, Violència, Poder i Conflictes en les Organitzacions de Dones

Alicia Gil Gómez • 73

Juntes podem més

Begoña de Orte i Ana Vela López • 82

Discursos d'odi a l'aula: context i eines pedagògiques

Sergi Amat Giró • 92

Compartir experiències, aprenentatge a l'una

Mónica Sales Giner • 101

Bones pràctiques d'inclusió social i orientació laboral en educació de persones adultes. Aprendre a normalitzar la dis-capacitat intel·lectual

Teresa Begoña Cuenda Gómez i Rosario Bosch Rodríguez • 108

investigació

TAREPA-PV: el taller de renovació de l'educació de persones adultes al país valencià: una conversa sobre +40 anys de renovació pedagògica, la nostra perspectiva

Pascual Murcia, Dolors Monferrer, Paqui Borox • 115

arxiu

dialogica

La importància de la formació permanent quan aquesta està arrelada als contextos socials, culturals, i polítics i a la vida quotidiana

Dolors Monferrer Ferrando • 129

fotografia Acte de lliurament L'ESQUEIX a Sebas Parra • 136

llibres

Gènere, literatura infantil i juvenil i formació d'identitats. Consol Aguilar Ródenas

Irene Soler i Cremades • 139

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i cursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Perspectives feministes i ecofeministes dels sabers pedagògics per a imaginar la transició eco-social

Antonia De Vita¹

Traducció: Loris Viviani i Iolanda Corella Llopis

1. Més enllà de la sostenibilitat. Quina transició ecològica i eco-social?

Repensar els nostres estils de vida, les maneres de produir i de consumir, de moure'ns i d'habitar els nostres territoris requereix un canvi de rumb cultural, de la nostra manera de pensar i planificar, una profunda autoeducació col·lectiva i participativa (TiLT, 2022). Un canvi de rumb que només pot sorgir de nous imaginaris i visions de futur que guien tant les polítiques locals, nacionals, europees i internacionals com els hàbits de cadascun de nosaltres (Monticelli, 2022). Fins ara, les mesures sorgides de l'enfocament inspirat en la “sostenibilitat” no han sigut suficients per prendre consciència de la necessitat d'una transformació radical de les premisses culturals i epistemològiques dins les quals imaginem i proposem el canvi cap a una nova sintonia amb allò vivent. De fet, venim de dècades de promeses incomplides. Només en l'última dècada hem assistit a la multiplicació de les denúncies dels científics per l'emergència ambiental i climàtica, als acords sobre el clima, a la promoció de documents importants com ara l'*Agenda 2030* de l'ONU i l'Encíclica *Laudato si'* del Papa Fran-

¹ Professora Associada de Pedagogia general i social en la Universitat de Verona. Coordinadora del centre Cesdef, dedicat als estudis feministes i a l'educació amb perspectiva de gènere, i el laboratori TiLT, grup interuniversitari sobre practiques de ciutadania ecològica. Co-directora del Màster: “Sabers en transició. Instruments i pràctiques per a la ciutadania ecològica i global”.

cesc. Tot i això, totes aquestes iniciatives encara no han soscat l'enfocament principal que es té a l'hora d'afrontar la crisi ecològica en la seua connexió amb altres crisis: econòmica, social i política. Estem davant d'una crisi sistèmica que requereix una transformació sistèmica (Bateson, 1979/1984; 1972/1997).

Les esperances dipositades en aquestes iniciatives han sigut desateses a causa d'una limitació pròpia de l'enfocament de la sostenibilitat que no posa en qüestió les premisses culturals d'un sistema econòmic centrat en el creixement i pels riscos de presentar-se com un simple pegat, una reordenació "green" (Cacciari, 2020). Les solucions proposades per a la transició ecològica s'han reduït a avançar indicacions tecnològiques, per una banda, i a realitzar aportacions de capital, per altra; respostes necessàries però no suficients per a iniciar un canvi cultural profund.

Per tal d'arribar a les arrels dels nostres marcs culturals i de les nostres maneres de conèixer i abordar problemes complexos, hem de conrear col·lectivament nous imaginaris i noves visions, més enllà del model econòmic del creixement i recursos infinits; més enllà de les relacions de dominació entre humans i natura (Shiva, 1988/2002).

Repensar sobre noves bases els sabers pedagògics que són necessaris des del punt de vista teòric i pràctic és un pas fonamental per a iniciar camins amb una reorientació profunda. Moltes idees, i una contribució significativa, podem trobar-les en les teories feministes i ecofeministes que, històricament, han tingut un paper important com a moviments socials de crítica al patriarcat, entès aquest com un sistema d'opressió i de dominació sobre les dones i la natura. Relacions de dominació que es declinen en la direcció de gènere, raça, classe, espècie i en totes les connexions entre les formes de vida.

Tal com bé ha aportat Bruna Bianchi (2012), els orígens, els pensaments, els debats i les perspectives de l'ecofeminisme tenen ara cinquanta anys d'història i una contemporaneïtat punyent que entrelleça perspectives ecologistes, filosòfiques, teològiques i socials de forma inèdita i pertinent, al voltant d'imaginar sistemes relacionals amb el vivent inspirats, no en la dominació, sinó en noves aliances, noves *partnerships*, noves afinitats amb la terra i allò vivent.

Es tracta de repensar les idees de riquesa i pobresa; la idea de benestar més enllà del reduccionisme de la mesura economicista que ens ha empobrit des del punt de vista social i d'equitat. El bon viure que sentim que necessitem és possible si es reconeix la riquesa social i relacional més enllà d'una visió de l'escassetat centrada en els diners. També es tracta de superar l'antropocentrisme en les nostres concepcions: exercir noves connexions amb allò viu i descentralitzar-nos com a espècie que exerceix el domini i la violència entre els humans i en les relacions amb la terra i amb les altres espècies. Aquest seria un dels camins practicables per a la creació de noves aliances i relacions de *partnership* (Merchant, 1980; Haraway, 2016/2019). Una ètica

de la terra que defense i augmente la biodiversitat del sistema vivent juntament amb la consciència de l'eco-dependència i de la interdependència que representa la trama concreta d'allò vivent.

Les noves pràctiques de ciutadania ecològica poden estar enfocades cap a una profunda autoeducació col·lectiva i participativa que situe al centre la construcció de sabers comuns per al viure junts, per tal de fer emergir noves hipòtesis de convivència i convivialitat.

La dimensió pedagògica d'aquests itineraris és, doncs, central per a acompanyar els complexos processos de conversió ecològica com a autoaprenentatge o reaprenentatge per part de les institucions, dels nivells intermedis, dels grups i dels individus. Educar-nos i educar en nous estils imaginatius, de pensament i de vida que esdevinguin les noves premisses epistemològiques del viure junts és una de les tasques que la pedagogia pot dur a terme en aquest moment. Les diferents crisis —ambiental, política, social, econòmica, entre els gèneres i entre generacions— conflueixen en una única gran transició (Deriu, 2016) que podem resumir-la en transició democràtica i ecològica (Deriu, 2022; TiLT, 2022).

2. Al college de Virginia Woolf: repensar els sabers i la convivència pacífica

Per a conrear la transició ecosocial cal, doncs, reconstruir sobre bases noves, des d'altres premisses, les arquitectures dels sabers, per a educar i acompanyar en un canvi de rumb respecte els marcs dintre dels quals s'han organitzat els models de desenvolupament i de violència contra la natura. Podem començar dient de quines arquitectures cognitives és útil distanciar-nos, de quins privilegis intentar prescindir (Borghi, 2020), de quins imaginaris neocolonials cal aprendre a desintoxicar-nos. Un llarg i profund temps de repensament i de transformacions ens espera, i potser siga necessari. Es tractaria de trencar alguns dispositius divisors dels sabers, històricament arrelats i interioritzats en els nostres *habitus* (Bourdieu, 1998/1998). Sabers separats per barreres disciplinàries, organitzats jeràrquicament entre teòrics i pràctics, intel·lectuals i manuals, entre centrals i marginals, femenins i masculins, privats i públics. També hauríem de retornar la “materialitat” a un coneixement cada vegada més immaterial i *desmaterialitzat*, cada vegada més “insípid”; i hauríem de salvar els sabers útils que ens ajuden a viure i a sentir-nos bé; també fent més significativa la investigació en aquesta direcció. També l'acadèmia pot fer-ho, superant les jerarquies entre els sabers hegemònics —que ho són per la cadena de valorització masclista i capitalista— i els marginals, compromesos, útils i contextuals.

Per a avançar en aquesta perspectiva ens és útil aprendre de les feministes i de les ecofeministes, que poden ajudar-nos a posar l'educació en el centre com a pràctica política i emancipadora, amb capacitat de transformar la realitat i les seues dimensions opressives.

Tornar a practicar l'educació com a acte revolucionari i com a art polític per excel·lència; com a compromís adreçat no només a la transmissió i la instrucció, sinó també a la transformació social mitjançant les relacions educatives, tal com ja va suggerir Virginia Woolf en *Tres guinees* (1938/1980).

En aquest extraordinari assaig politicoeducatiu escrit en 1938 —és a dir, en els anys anteriors a la II Guerra Mundial— Virginia Woolf parteix de la idea de com distribuir tres guinees, la suma de diners que es destinaria a diversos propòsits contra el feixisme, inclòs el suport a l'educació de les xiquetes i les joves. Woolf parla d'una "Societat de les *Outsiders*"; una societat fundada informalment per dones que, per la seua pertinença al gènere femení, es veuen excloses de les escoles i les universitats, i, en general, de totes les institucions creades i gestionades per homes i per als homes. Les integrants de la Societat de les *Outsiders* decideixen que no volen ser part "de la desfilada d'homes cultes" que estudien a Cambridge i Oxford, aconseguint transformar, així, una pesada exclusió en una elecció. De fet, no es tracta de lluitar per a ser tolerades als *college* al preu de l'homologació i l'adhesió a les premisses de la cultura patriarcal, sinó de repensar des dels fonaments -a partir de l'experiència i els sabers femenins- els llocs que instrueixen i ajuden a créixer. Escoles i universitats que sàpien crear les condicions per a formar-se ajudant, a tots i totes, no només a educar-se sinó també a viure i convida sense que un sexe prevalga sobre l'altre.

Virginia Woolf dedica unes belles pàgines a respondre la pregunta: quina educació necessitem? Quina universitat hem d'imaginar per a superar la desigualtat entre homes i dones i per crear una cultura de pau; per crear coneixement sobre unes bases noves que no siguin el sexisme i les relacions opressives. Les integrants de la Societat de les *Outsiders* s'imaginen crear un *college* pobre (accessible a totes les classes socials), innovador, en el qual la instrucció adreçada a xiquetes i a dones joves amb pocs mitjans econòmics no siga una "còpia" de la masculina, sinó que siga capaç de construir una cultura "diferent". La cultura masculina entrena per a la guerra; la creada per les dones podrà entrenar per a la pau; és a dir, podrà contribuir a "produir el tipus de societat, el tipus de gent que puga previndre la guerra"; podrà educar les generacions joves en una cultura de pau i convivència (Woolf, 1980, p.57). Això només serà possible restablint l'arquitectura del coneixement: els vells *college* demostren que no respecten la llibertat, ni contraresten una cultura violenta, per tant, els nous hauran de repensar-se atorgant protagonisme als joves i tenint present la sobrietat i l'essencialitat, orientades al respecte mutu i a la justícia social. També hauran de ser experimentals, aventurers i diferents de tots els altres, també pel que fa a l'arquitectura dels edificis i palaus que els acullen. Aquesta hauria de ser lleugera i no portar a sobre tot el pes de la tradició sinó la frescor de les noves generacions (ibíd.).

Què s'ensenyarà en aquesta universitat? En què et formaràs? Virginia Woolf ho escriu clarament:

No l'art de dominar els altres, no l'art de governar, de matar, d'acumular terra i capital. [...] Al college pobre (femení) només s'han d'ensenyar les arts que poden ensenyar-se a baix cost i que poden practicar els pobres: medicina, música, pintura, literatura. I l'art de les relacions humanes: l'art d'entendre la vida i la ment dels altres; junt amb les arts menors que les complementen: l'art de conversar, de vestir, de cuinar (ibíd, pp. 57-58).

Per a Virginia Woolf, els sabers necessaris per al *college* pobre i femení hauran de ser sabers per a tots; sabers que tinguen en compte els coneixements i les pràctiques femenines exercides durant segles: un *corpus* de sabers que no les situe en condicions d'inferioritat sinó que, més bé al contrari, marque la seua diferència en la relació amb el món i amb la vida (material) i que permeta incloure a tothom. Estem parlant de competències pràctiques, concretes, útils, materials. Aquestes competències es combinaran, de manera no jeràrquica, amb d'altres més abstractes, intel·lectuals i teòriques, recomponent aquells escissions en l'arrel dels sabers que les separen.

La finalitat del nou college, del college pobre, no hauria de ser segregat i especialitzar, sinó integrar. Haurà d'inventar maneres perquè ment i cos treballen junts; descobrir des de quines noves combinacions poden néixer unitats que facen que la vida humana siga bona. I els mestres seran elegits d'entre aquells que són bons per a viure i per a pensar (ibíd, p. 58)

Un *corpus* recompost de sabers, que ajude a viure bé i a convida pacíficament, a imaginar relacions humanes i relacions educatives no basades prioritàriament en el poder i en l'exclusió sinó en la pluralitat de subjectes i en les seues condicions de vida.

L'aspiració de Virginia Woolf d'educar els joves i les joves des de nous fonaments és comuna a tots els corrents feministes des dels seus inicis (Cavarero, Restaino, 2002) i ens ajuda a entendre per què aquesta mateixa aspiració la podem rastrejar en la perspectiva plantejada per bell hooks a partir de la seua lluita contra el sexisme i el racisme de les universitats de-segregades dels anys 70 i 80 als EEUU.

Reimaginar uns sabers capaços d'anar més enllà de les premisses patriarcals continua sent una necessitat fonamental i crucial fins i tot en un moment en el qual les crisis entre els gèneres, les generacions i els orígens culturals s'entrellacen amb la urgència de la crisi ambiental i ecològica, entesa com a síntesi dels conflictes oberts pels sistemes multidimensionals de dominació.

Donar cos i espai teòrics i concrets als sabers capaços de contenir en si mateix els sentits i significats singulars i col·lectius que provenen de reconèixer-nos com a cossos sexuals, subjectes plurals que se situen a partir de les seues múltiples pertinen-

ces, és una obertura important cap a paisatges d'utopia concreta; d'alteritat possible. En aquesta direcció, em propose llegir la visió extàtica-política de la didàctica amb l'alumnat i de l'aula com a espai de canvi i de transformació social a partir de les relacions proposades per bell hooks.

3. A les aules amb Gloria: el plaer extàtic de l'aprenentatge

“Aprendre a transgredir”. Aquest és el suggeriment de bell hooks, anomenada legalment Gloria Jean Watkins, quan ens explica la seua experiència com a dona negra en una universitat blanca “de-segregada”. Si en la universitat blanca, occidental i decididament masculista s’ha de parlar de transgressió; per contra, a l’escola pública per a negres que sols es cursava en la infància, sols es pot parlar d’alegria, d’èxtasi de l’aprenentatge, d’educació per a la justícia social i d’educació transformadora contra l’opressió. En aquestes escoles les mestres negres practicaven una pedagogia compromesa; practicaven l’educació com a acció política alliberadora i com a eina per a combatre el racisme. A la universitat a la que assisteix Gloria, la universitat que s’obri a les persones negres concedint-los l’ingrés però no una ciutadania real, el coneixement té el sabor acre de la inferioritat, de l’exclusió, del silenciament d’aquells que no són benvinguts.

Vaig arribar a la teoria a través del patiment: el dolor dins meu era tan intens que ja no podia suportar-lo. Vaig arribar a la teoria desesperada, necessitada de comprendre el que estava passant al meu voltant i a dintre meu. Més que cap altra cosa, volia que el dolor desapareguera. La teoria ha representat per a mi un lloc de curació. (hooks, 2014/2020, p.93).

Per no sucumbir a aquesta exclusió, només queda fer teoria, buscant inspiració en les seues mestres de l’escola elemental que vivien l’ensenyament com una lluita política per a l’emancipació de les xiquetes i xiquets negres.

De fet, les escoles elementals per a negres es van convertir en el lloc on vaig experimentar l’aprenentatge com a revolució. Quasi totes les nostres mestres en la Booker T. Washington eren dones negres entregades a la tasca de nodrir el nostre intel·lecte per donar-nos la possibilitat de convertir-nos en estudiosos, pensadors i treballadors culturals -persones negres capaces d’utilitzar “el cap”. Ràpidament vam entendre que la nostra devoció per l’aprenentatge i la vida de la ment, era un acte contrahegemònic, un gest fonamental de resistència a les estratègies de colonització racista blanca. [...] Assistir a l’escola era, aleshores, pura joia. Amava estudiar, adorava aprendre. L’escola era el lloc de l’èxtasi: plaent i perillosa. Sentir-se transformada per les idees era pur plaer; però, descobrir idees contràries als valors i creences apreses a l’àmbit domèstic suposava acceptar el risc d’entrar en una zona perillosa (ibíd, pp. 32-33).

Ensenyar a transgredir significa, doncs, concebre l'educació i la producció de sabers com una pràctica de llibertat que se centra en l'alegria d'aprendre i en la llibertat de cada subjectivitat individual en la relació educativa.

El treball teòric no ha de romandre, doncs, aïllat en la professió dels que estudien, sinó que ha d'entrellaçar-se amb la transformació del que podem i sabem portar a l'aula amb el nostre alumnat. El repte educatiu és saber transformar l'aula en un lloc de trobada, entès aquest com a espai polític en el qual es va més enllà d'una concepció depositària del saber —com la defineix Paulo Freire. Segons bell hooks açò és possible quan es generen les condicions per a una comunitat d'aprenentatge en la qual els subjectes poden involucrar-se, prendre la paraula, eixir de la invisibilitat, participar plenament i, fins i tot, implicar-se emocionalment en els processos d'aprenentatge. Només creant una comunitat d'aprenentatge és possible que qui aprèn entrellace els sabers teòrics transmesos amb la seua pròpia experiència i convertisca, així, l'aprenentatge en un acte polític que transforma i allibera la joia i el divertiment de ficar en el centre el plaer extasiat d'ésser junts en la dansa de l'aprenentatge.

4. Construir junts els sabers necessaris per a la transició

Les escoles i les universitats imaginades i desitjades per Virginia Woolf i experimentades per bell hooks en anys posteriors, s'assemblen, en alguns aspectes, a les instituïdes informalment, fora de les escoles i les universitats, per grups de joves i adults que, des de diversos moviments de base, a nivell planetari, i que han donat vida a veritables i autèntiques “escoles-laboratori” de pràctica de ciutadania ecològica i de transició eco-social. Són grups, xarxes, xicotetes comunitats capaços de posar al centre la reapropiació dels sabers comuns —vernacles, els anomenaria Ivan Illich— a través de pràctiques de participació dels subjectes al voltant de temes sobre formes de producció crítica, com ara, el retorn a la terra, el consum crític, la justícia climàtica, o altres qüestions de justícia social i ambiental (De Vita, Bertell, 2018).

Els sabers i les pràctiques utilitzades en aquestes “escoles-laboratori” provenen de forma subterrània i càrstica, en gran part, del feminisme i de l'ecofeminisme; d'aquest creuament i d'aquesta interseccionalitat que s'ha creat en les últimes dècades entre els moviments ecologistes, pacifistes i feministes. El partir d'un mateix, la valorització de l'experiència, el fet de convertir en polític allò privat, la pràctica de les relacions, la centralitat de les pràctiques quotidianes, la importància de construir comunitats com a clau per a concretar les utopies i les prefiguracions del món, la recerca d'una nova sintonia amb allò vivent i, finalment, el goig i el gust pel present són pràctiques i saviesa generades internament en aquests moviments (Diotima, 1996; Praetorius, 2011); així com aquells sabers que, des de la crítica a l'economicisme, tornen a ficar al centre la capacitat de teixir la societat i de re-polititzar l'experiència de forma “elemental”, a partir dels nuclis fundacionals de l'experiència.

² NdT.- L'autora utilitza el terme *autorevole*; en la llengua italiana hi ha dues maneres de connotar la paraula 'autoritat'. El primer, *autorità*, té el mateix significat que el terme en català o castellà, mentre que el segon *autorevole* és una forma d'autoritat que no emana al paper/rol/uniforme sinó de l'acció de l'entitat en l'espai i en el temps i és atorgada per les persones que reconeixen la trajectòria de l'entitat.

Els grups, moviments i xarxes que estan experimentant des de baix noves pràctiques de ciutadania ecològica es caracteritzen per un profund interès per l'autoeducació col·lectiva i participativa; i tornen a ficar al centre la construcció de sabers comuns per a viure junts. Els moviments de les economies diverses i per a la transició ecològica i eco-social creen contextos i *settings* per al coneixement co-construït i transformador, i aporten una forta vocació d'aprenentatge reactualitzant el nexa entre educació i política. En aquests contextos s'exercita la capacitat col·lectiva d'aspirar; la capacitat d'escriure textos socials i la possibilitat de practicar el reconeixement; la capacitat d'experimentar formes de verticalitat des de l'autoritat (*auctoritas*)², en les relacions humanes i no humanes, que no estiguin aixafades ni pel poder ni per la igualtat.

Són laboratoris de la "política més elemental" perquè porten en si mateix una forta vocació educativa i política a través de l'activació de processos de participació, de compartir, de la capacitat de "ser-hi en primera persona", de "ser cossos responsables" (Bertell, De Vita, 2013). I per això, esdevenen llocs significatius "d'amistat social" i d'elaboració "d'eines de convivència" com sostenia Ivan Illich en el seu text *La convivialité* (1973).

Són grups informals de persones joves i adultes que "aprenen juntes a transgredir", a desobeir alguns imperatius habituals de la societat del coneixement -completament centrada i concentrada en competències mercantilitzades, delegades als experts, desencarnada dels subjectes i dels contextos- i que afirmen la importància dels sabers que ens ajuden a viure bé. Aquests grups, que tornen al centre les relacions humanes i amb el vivent, esdevenen forges d'una política elemental que teixeix allò social i els elements fonamentals de la ciutadania: aprendre, pensar críticament, participar, decidir, actuar. Com a primer pas, aquests subjectes col·lectius recuperen la dimensió d'elaborar junts pensament crític en contextos específics, creant situacions concretes d'aprenentatge construït amb altres, fent que els contextos d'acció siguin densos i significatius, fent els territoris vius i habitats, llocs d'intercanvi i per a compartir, espais de benestar i de vida. Mitjançant pràctiques senzilles d'autoformació i de participació entre iguals i entre generacions, es tornen a ficar en circulació sabers i coneixements no mercantilitzats i no mercantilitzables, ja que es troben ancorats als subjectes que els produeixen i que exerceixen el control sobre les eines utilitzades.

D'aquestes reflexions, emergeix la profunda actualitat dels sabers educatius i pedagògics que poden tindre un paper fonamental en l'acompanyament dels complexos processos d'autoeducació col·lectiva als quals som cridats. Per a explorar noves formes de convivència en les dimensions del viure quotidià, del treballar, del consumir, de l'ensenyar, necessitem, com suggeria Gregory Bateson, noves ecologies de la ment. Necessitem experimentar des de posicions epistemològiques que sanen les ferides i les fractures dels sabers que han estat forjats des del domini, obrint noves connexi-

ons entre horitzontal i vertical, immanència i transcendència, material i immaterial, humà i no humà. Imaginar, junts, noves sintonies amb allò vivent.

Referències bibliogràfiques

- BATESON G. (1972), *Steps to an ecology of mind*, San Francisco, Chandler Publishing Company (trad. it. *Verso un'ecologia dellamente*, Adelphi, Milano, 1997).
- BATESON G. (1979), *Mind and nature*, New York, E. P. Dutton (trad. it. *Mente e natura*, Adelphi, Milano, 1984).
- BERTELL L., DE VITA A. (2013), *Una città da abitare. Rigenerazione urbana e processi partecipativi*, Roma, Carocci.
- BIANCHI B. (2012), *Ecofemminismo: il pensiero, i dibattiti, le prospettive*, en “Deportate, esuli, profughe”, 20 (7), I-XXVI.
- BORDIEAU P. (1998), *La domination masculine*, Paris, Seuil (trad. it. *Il dominio maschile*, Feltrinelli, Milano, 1998).
- BORGHI R. (2020), *Decolonianità e privilegio. Pratiche femministe e critica al sistema-mondo*, Milano, Meltemi.
- CACCIARI P. (2020), *Ombre verdi. L'imbroglio del capitalismo green. Cambiare paradigma dopo la pandemia*, Milano, Altraeconomia.
- CAVARERO A., RESTAINO F. (2002), *Le filosofie femministe*, Milano, Bruno Mondadori.
- DERIU M. (2016), *Verso una civiltà della decrescita. Prospettive sulla transizione, associazione per la decrescita*, Napoli, Marotta & Cafiero.
- DERIU M. (2022), *Rigenerazione. Per una democrazia capace di futuro*, Roma, Castelvecchi.
- DE VITA A. (2022), *Prove di futuro. Posture, visioni, saperi in sintonia con il vivente*, in TiLT, *Transizione o mistificazione? Oltre la retorica della sostenibilità tra dogmi ed eresie*, Roma, Castelvecchi.
- DE VITA A., BERTELL L. (2018), *Education and work in movements for different economies: new envisaged scenarios and grass-roots political practices*, en “Ricerche di Pedagogia e Didattica. Journal of Theories and Research in Education”, 13 (I), 151-169.
- DIOTIMA (1996), *La sapienza del partire da sé*, Napoli, Liguori.
- HARAWAY D. (2016), *Staying with the trouble*, Durham i London, Duke University Press (trad. it. *Chthlucene. Sopravvivere in un pianeta infetto*, Nero, Roma, 2019).
- HOOBS B. (2014), *Teaching to transgress education as the practice of freedom*, New York, Routledge (trad. it. *Insegnare a trasgredire. L'educazione come pratica della libertà*, Meltemi, Milano, 2020).
- ILLICH I. (1973), *La convivialité*, Paris, Seuil (trad. it. *La convivialità*, Red, Milano, 2014).

- MERCHANT C. (1980), *The death of nature. Women, ecology, and the scientific revolution*, San Francisco, Harper Collins.
- MONTICELLI L. (2022) (ED.), *The future is now: an introduction to prefigurative politics*, Bristol University Press.
- PRAETORIUS I. (2011), *Penelope a Davos. Idee femministe per un'economia globale*, Quaderni di Via Dogana, Milano, Libreria delle donne di Milano.
- SHIVA V. (1988), *Staying alive*, New Delhi, Kali for Women (trad. it. *Terra madre. Sopravvivere allo sviluppo*, UTET, Torino, 2002).
- TERRITORI IN LIBERA TRANSIZIONE (2022), *Transizione o mistificazione? Oltre la retorica della sostenibilità tra dogmi ed eresie*, Roma, Castelvecchi.
- WOOLF V. (1938), *Three guineas*, London, Quentin Bell i Angelica Garnett (trad. it. *Le tre ghinee*, Feltrinelli, Milano, 1980).

INSTITUTO
Paulo Freire

Associació de Persones
Adultes Participants
CPFFPAFRANCESSBOSCHIMORATA

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

AJUNTAMENT DE
LA POBLA DE FARNALS

Assumiràs la veu d'un poble,
i serà la veu del teu poble,
i seràs, per a sempre, poble,
i patiràs, i esperaràs,

(...)

Allò que val és la consciència
de no ser res si no s'és poble.
I tu, greument, has escollit.
Després del teu silenci estricta,
camines decididament.

Cent d'Estellés
1924-2024